

Razgovor s profesorom Mirkom Đorđevićem

Glas jedne druge Srbije

Oprostiti ili zaboraviti, samo je prvo ispravno, jer zlo pamćenje je uvod u ponavljanje zla. Dimenzije praštanja i pomirenja nisu u tom smislu obične, opraštanje je najviši čin herojstva

Razgovarao: Ivan ŠARČEVIĆ

Snimio: Branko SIMONVIĆ

Profesor u mirovini Mirko Đorđević rodio se 1938. u Brodu kod Crne Trave, u južnoj Srbiji, nedaleko od bugarske granice. Školovao se u Beogradu. Danas živi u Srijemu. Magistrirao komparativnu književnost. Posljednjih godina budno prati zbivanja u Srbiji i oko nje. Nadahnut kršćanskim personalizmom, posebno francuske i ruske škole, kritički se sučeljava s pogubnim kolektivizmima: utopijsko-komunističkim, nacionalnim, pravoslavnim etnofiletizmom.

S posebnom pomnjom i kršćanskim svjedočanstvom analizira stanje u svojoj, Srpskopravoslavnoj crkvi (SPC), te sudjeluje na međunarodnim simpozijima i susretima u izgradnji ekumenizma i međureligijskoga dijaloga i pomirenja. Uz knjige i članke koje objavljuje po raznim časopisima u Srbiji (posebno u *Republici*) i inozemstvu, mnogo prevodi s francuskoga i ruskoga (Dostojevski, Solovjev, Berdjajev, Bulgakov, Šestov, Florovski, Braudel i dr.). Kako mu i jedna knjiga kaže, Đorđević je *glas jedne druge Srbije*. Doduše, za njega se manje zna, jer tko se bavi osobom iz evanđeoske vizure, tko neumorno iščitava i prevodi Dostojevskoga, on se ne zaustavlja samo na okrivljivanju drugih, nego zbog Kristova mira želi se uplesti u samu bit stvari, podijeliti krivnju i odgovornost.

Profesore Đorđeviću, kao kršćanin koji vjeruje u zajednicu osoba Sv. Trojice, ne čini li Vam se, ako se iz te istine promatra raspad bivše zajedničke države, da se danas prezaoštreno niječe svaka mogućnost zajedništva različitih naroda? Je li zajedništvo već po sebi loše?

Bivša država nije bila demokratski uređena, i tu je nevolja, a ne u tome što je zajednička bila. Zajedništvo nije nikada loše po sebi, ono je historijska sudbina ljudi i naroda i u Božjem je planu da opstajemo zajednički i zajedničarski i u različitosti. Ne znam da li je historija učiteljica, ali znam da smo mi ljudi loši učenici. Dao Bog da smo naučili u ovim vremenima nešto.

U više navrata, u različitim kontekstima, govorili ste o "pravoslavnom Bogu". Što to znači? Odnosno, postoji li, prema Vašem mišljenju, razlika između "katoličkog" i "pravoslavnog" Isusa Krista?

Jedan je Tvorac i jedan je Isus Hristos i nema Njega pravoslavnog i katoličkog posebno, za sve je postradao. U nas je, u ljude, a ne u neka druga stvorenja uneo iskrinu istine, ljudi smo i "rod smo izabrani i sveštenstvo carsko". Nema izabranih naroda i plemena; ljudi su rod izabrani. U morskoj stihiji velika riba guta malu ribu, i ne pati ta riba od griže savesti. Između nje i studenta Raskoljnikova koji je ubio staricu velika je razlika. U Korinćanima drugoj poslanici u 4,7 postoji mesto koje rado navodim, mi istinu, mi ljudi, nosimo u *glinenim posudama*. Te posude smo mi.

Vi ste među onim ljudima koji su se iz Srbije, iz Beograda radikalno usprotivili velikosrpskom projektu u Miloševićevoj režiji. Osudili ste odmah zločine u Vukovaru, Srebrenici i drugdje, a opet djelujete pomirljivo i skromno, pa se za Vas toliko i ne zna. Kako razlikujete otpor iz vjere od otpora da se nekoga sruši s vlasti i zauzme njegovo mjesto?

Hrišćanski otpor je nenasilan, svakojaki može biti, ali je uvek nenasilan; mi svedočimo, mi se ne tučemo. Hrišćani su duhovna gerila a ne bojovnici. Time je Isus osvojio svet i oblikovao jednu

civilizaciju. Mir vam dajem, govori On, i mi ga dajemo drugima. Ni iz Svetog pisma se ne može izvoditi konkretna politika, ali se može biti hrišćanin u politici. To oplemenjuje stihiju politike koja je sfera interesa u kojoj se sredstva ne biraju. Po tome se mi od drugih ljudi razlikujemo, u drugom nečem smo možda još slabiji od njih. Da je čovek sebi dovoljan, ne bi se Bog u jednom trenutku umešao u istoriju.

Kako gledate na projekt "Velike Srbije"? Je li on završen?

Velika Srbija je fikcija, politička fikcija. Izraz je prvi upotrebio Svetozar Marković da bi kazao Obrenovićima kako to koriste radi vladanja. Nema velikih država ako nisu slobodne. Živeo sam kao dete u državi koja se zvala Velika Bugarska, sve je to fikcija. Etnički čiste države su zabluda i srpska i hrvatska i ruska i koja god hoćete. Odatle i ovo zlo. I sami je patrijarh srpski g. Pavle govorio: *Neću ja ne veliku nego i najmanju Srbiju ako se to plaća zločinom*. Nije pomoglo. Sad sve znamo. Znanje nije mnogo utešno. Zločini koje su počinili *moji* su zločini, jer zločinci ne pripadaju mome narodu već svojoj zločinačkoj naciji. Stoga sam istupio iz Udruženja književnika; Vukovar je moja sramota i Dubrovnik, a neka se drugi osvrnu. Nisu gg. Karadžić i Mladić Srbi, odnosno ako jesu, onda ja nisam; Srbija se meri etički a ne geografski i ratnički, kao i druge zemlje.

Kako se ponašala SPC u velikosrpskom projektu? U objašnjavanju stanja u srpskom pravoslavlju i SPC, često koristite izraz "etnofiletizam".

Zbunila se bila u ovom ciklusu Miloševićevih balkanskih ratova i naša Crkva. Jerarsi su zatajili, ali jednom su i apostoli bili zaspali pa ih je On probudio, ono u Getsemanskom vrtu. Etnofiletizam je kada se nacija i svoje pleme stavljaju na prvo mesto a na drugo vera, a treba da bude obrnuto. Sabor pravoslavnih patrijarha je u Carigradu 1872. osudio i odbacio etnofiletizam kao *jeres i greh*. Ipak, etnofiletizam je ostao neka vrsta nepreležane bolesti u istočnom pravoslavlju, sve do danas. Etnofiletizam je crkveni nacionalizam. I

1989. su se sreli Miloševićev politički nacionalizam i etnofiletizam.

Često se čuje, osobito u BiH, da su religijske institucije katolika, Hrvata i muslimana, Bošnjaka samo kopirale ponašanje pravoslavnih, srpskih svećenika i njihove Crkve. Kakvo je Vaše mišljenje o tome? Nije li to, vjernički gledano, umanjivanje vlastite krivnje?

Svi su u BiH rušili bogomolje, a svi smo deca Abrahamova-Ibrahimova-Avraamova. Iz jednog smo krila i mi se pravoslavni redovno molimo da nas sve sabere Tvorac "u lono (*krilo*) Avraamovo". Svi su uvećavali svoju žrtvu a umanjivali tuđu. Mi znamo parabolu o brvnu u oku svom i trunu u oku drugoga. Hrišćani to mogu. Da svedoče. I to nije malo ako je jevanđeljski iskreno. A najčešće nije. Svest vere je totalna - inače ne verujemo - ali ne treba da bude totalitarna, a ona je to ako ja svoju istinu namećem i to silom.

Posvuda se gotovo isključivo govori o individualnom zločinu i krivnji. No, može li se govoriti ako ne o krivnji onda o kolektivnoj odgovornosti? Zar Bog u Bibliji ne poziva ne samo pojedinca nego čitav Izrael na odgovornost za zle čine, pa i za izbor vođe?

Zločin je individualan, svejedno što se čini u *ime naroda*. Nisu svi Grci kolektivno krivi za Sokratovu smrt, ni svi Jevreji za sve ono što se desilo na Golgoti. Nisu Hrista raspeli nekakvi Jevreji nego ljudsko zlo i nesavršenstvo. Koliko je nas takozvanih hrišćana u našem veku a nismo Ga još prepoznali i svojim Ga zlom svakodnevno raspinjemo. Što se Jevreja tiče, oni su naša starija braća u veri. Koren masline je zdrav i loza će krenuti. Hrišćanstvo nije filozofska doktrina, neki ezoterički sistem, to je život sam koji je svet. Naša molitva nije mantra ni vradžbina, ona je upućena drugom i Bogu da nas približi. Molitva je pravi dijalog, početak bar njegov u stvarnom smislu.

Je li Milošević produkt zadnjih desetljeća, ishod komunizma?

Milošević je - kao i druge ratovođe na ovom prostoru - izašao iz komunističkog šinjela i kod nas se pokazalo da je nacionalizam najviši stadijum komunizma. Ratna decenija je to pokazala. Ustali smo

protiv Miloševića jer je bio demon a ne tek političar. Borba je bila duga i teška, ali moralo se, ako neću ja, ko će i ako neću sada, kada ću - tako nas opominje veliki agitator iz Tarzisa sv. Pavle. I naša braća muslimani kažu blago onima koji postradaše na Božjem putu, tako je to, ako se samo ispravno shvati. Zato smo se borili. Mi hrišćani nenasilno.

Dobro poznajete odnose i stanje u SPC. Koliki je bio i koliki je sada utjecaj Crkve na narod, politiku, odnosno na društvo u Srbiji? Možda se prenatlažava?

I uticaj naše SPC je ogroman i kao Crkve i kao institucije u društvu. Ali i kao političke snage, posebno se to sada vidi. Problem je, međutim, da li će svet ići putem evangelizacije ili putem klerikalizacije koja ništa dobro ne donosi ni Crkvi ni društvu. Evangelizacija je jedini put a drugim se putem u istoriji često išlo i znamo šta je bilo. Da je Isus hteo da stvara državu-Imperiju, On bi je stvorio moći koju je imao, ali On nije stvarao Imperiju nego Crkvu. Država i Crkva treba da saraduju, naravno, ali to su dva entiteta čija je priroda različita. To se često zaboravlja; moramo dati nove odgovore na znake vremena.

Nije demokratija nastala tek sa francuskom revolucijom, ona se koreni u jevandeljju. Mi Srbi još patimo od nekakve monarhističke nostalgije i zaboravljamo - kao i drugi - da je Crkva monarhijalno-harizmatski ustrojena, ali nije obavezno i monarhistička. Mi Srbi idemo u budućnost, ali nekako natraške, mnogo smo vezani za prošlost, jednako se na nju osvrćemo, kao žena Lotova, a Gospod poziva da gledamo napred. I sve se to ponavlja. Komunisti su nam nudili svetlu budućnost, a nacionalisti nam nude sjajnu prošlost. I jedno i drugo je ideološka laž. Nama je rečeno *poznajte istinu*, ostalo znamo, hrišćanska istina nema predznak ni nacionalni ni rasni ni stranački, ona je jednostavno istina.

U knjizi koju ste priredili ove godine: "Srpska konzervativna misao", govorite o velikoj prisutnosti svetosavskih organicističkih ideja koju bismo mogli sintetizirati u trijadu: srpski (pravoslavni) bog, srpski kralj, srpski domaćin; govorite o srpskom antimodernizmu, o prevazi sela nad gradom, o onome kako bi Konstantinović kazao "filosofiji palanke". Što je "svetosavlje"?

Jedno je sv. Sava svetitelj i prosvetitelj koji miri i sabira a nešto drugo je "svetosavlje". To je ideologija nastala 1938. i sada se koristi kao ideologija.

Ne izgleda li Vam da se zlo često uopće ne vidi kao zlo, nego se predstavlja, pervertira u dobro i istinito, pa tako i nužno. Tako je u Cetinju 1996. izišao zbornik sa simpozija "Jagnje Božje i zvijer iz bezdana. Pravoslavna filozofija rata" u kojem pišu i neki pravoslavni teolozi i episkopi. Kakva je to filozofija, teologija?

Zbornik *Jagnje Božje* je ne neka teologija rata već pravdanje rata. Među teozozima je i Radovan Karadžić. To je banalno i bez vrednosti je, osim kao ratna propaganda u korist Miloševićeve ratne osvajačke politike.

Kazali ste nedavno kako se danas olako misli da je dovoljno biti antikomunist, pa se time odmah postaje demokratom. Mogli bismo kazati i vjernikom. No što je s ateizmom?

Nećemo se mi hrišćani - i Crkva - suočavati u ovom veku kao u XIX. veku s ateizmom; bilo je ateizma i biće ga, ali ateizma nema više u smislu militantne ideologije. Mi ćemo se suočavati sa pluralizmom, jer se moderni svet tako strukturira. Drugi je mera moje slobode, on je taj *bližnji*, to je građanin, drugi uvek i drugačiji.

Odakle to da su Srbi "nebeski narod"?

Srbi kao *nebeski narod* je stara sintagma, to je stereotip koji u hrišćanskom smislu ništa ne znači. Svi smo mi - po apostolu Pavlu - *građani neba*.

Isus u evandeljima neotklonjivo traži opraštanje, a kršćanima je to najteže. Nije li varijanta kršćanskoga opraštanja - oprostiti a ne zaboraviti, krivo ili polukršćanstvo? Što znači u ovom slučaju "ne zaboraviti"?

Oprostiti ili zaboraviti, samo je prvo ispravno, jer zlo pamćenje je uvod u ponavljanje zla. Dimenzije praštanja i pomirenja nisu u tom smislu obične, opraštanje je najviši čin herojstva. Ovde na Balkanu u tom smislu smo još na nivou pamćenja-zlopamćenja.

Susreli ste se nekoliko puta s papom Ivanom Pavlom II. Kako vidite njegovu ulogu unutar kršćanstva?

Papa Jovan-Pavle II. je obeležio kraj milenijuma i uveo je Crkvu u treći milenijum; on je zaista izabranik, on pati za sve, on se svakodnevno opire moćnicima ovoga sveta. Jednom ću objaviti svoje beleške nastale u Rimu ratnih godina - to je vreme Srebrenice - kao svedočanstvo da i običan hrišćanin može mnogo. Više često od moćnika i državnika. Papa mi je rekao mir je moguć na Balkanu i tako je i bilo...

Je li Papin ekumenizam opasan za pravoslavlje, posebno za srpsko pravoslavlje?

Nije ekumenizam opasnost za pravoslavlje, to govore ljudi koji nisu dovoljno hrišćani, to je nama nužan korak prema drugima. Ako je SPC nešto potrebno, to je ekumenizam, ali ne kao *crkvena diplomatija* i neka politika odozgo, od jerarhije; moj korak je prvi korak ekumenski, moj lično. Ja sam najodgovorniji, posle ćemo o drugom.

Papa nema problema sa Srbima, za rimskog prvosveštenika i hrišćanskog prvojerarha papu Jovana-Pavla II. *nacionalno pitanje* je rešeno još pre dve hiljade godina. Papa Jovan-Pavle II. - to lično znam - voli Srbe i moli se za sve pa i za nas. On je pravoslavcima pružio ruku i mi treba tu ruku da prihvatimo. Mi se veselimo i čekamo ga u Beogradu jer zid koji deli nas, pravoslavne i katolike, nije do neba. Pao je berlinski zid, a papa je zaslužan za to i on će srušiti i ovaj zid koji deli hrišćane. I već ima znakova i s naše strane da će to krenuti.

Što je ekumenizam za kršćanina?

Ekumenizam je da svi jedno budemo - u veri - ali ne kao stado i krdo u smislu kolektivističkog krda već u slobodnom jedinstvu. Nije Isus slučajno upotrebljavao posebno reč *stado* i reč *krdo*, prvo je jezik iz krila vremena u kojem je bio dok je po zemlji hodao, a drugo je zlo koje se oblikuje na najrazličitije načine u istoriji.

Ne vlada li među kršćanima veliko neznanje o islamu i muslimanima?

Jedni o drugima malo znamo, a blizu smo, na jednoj smo Zemlji kojom Gospod još uvek hoda. Najmanje znamo da smo deca istoga Oca i otaca koji su čak i istorijski znani, semitski krug religija je jedan krug.

<http://www.svetlorijeci.ba/arhiva/html/2003/11-2003/revija/razgovor.html>